

भाषा: एक सामाजिक अभिसरण

तुंगे विनोद अनिलराव

मराठवाडा शिक्षण प्रसारक मंडळ , संचलीत कला वाणिज्य विज्ञान
महाविद्यालय लोहारा ता. लोहारा जि. उस्मानाबाद (महाराष्ट्र)

प्रस्तावना-

भारतासारख्या लोकशाही प्रधान देशामध्ये आजतागायत अनेक आशा संस्कृतीचा व भाषेचा वापर असलेला आपणास पाहावयास मिळतो. भारताच्या रचनेच्या आधारावर वेगवेगळ्या राज्याची निर्मिती झाली. या आसणाच्या विविध राज्यामध्ये वेगवेगळ्या आशा भाषा ह्या बोलल्या जाऊ लागल्या. माणसाच्या आसणाच्या जडणघडणीमध्ये भाषेला खुप महत्व असलेले आपणास पहावयास मिळते. भाषेचा उगम हा वेगवेगळ्या शास्त्रज्ञानी, संशोधकानी निरनिराळ्या प्रकाराच्या माध्यमातुन मांडलेला आहे. पण भाषा ही समाज मनावर व त्याच्या आसणाच्या जीवनावर सखोल आसा परिणाम करताना आपणास पहावयास मिळते. भौतिक साधनाची भर, बौद्धिक क्षेत्राचा विकास , नवे अनुभव, नवे विचार अथवा कृती यामुळे शब्दाचे अर्थ बदलतात. नवे शब्द तयार केले जातात अथवा परक्या भाषेतुन स्वीकारण्याचा त्यात सामंजस्य असतो ज्यांच्यातील संवेदनक्षमता संपली आहे. असे शब्द नष्ट होतात. भाषेची ही समाजसापेक्षता आणि परिवर्तनशीलता यामुळे सामाजिक व्यवहार अधिक चांगल्या रीतीने होतो. कालपरतचे सामाजिक जीवनात बदल घडत असतात. विविध व्यवसायातील लोक एकत्र येऊन परस्परांशी आर्थिक व्यवहार करीत असतात.या निमित्ताने जी भाषिक देवघेव होते त्यातुन भिन्न-भिन्न व्यावसायिकांचे भाषिक आदान - प्रदान होऊन शब्दसंग्रहात एक प्रकारची भर पडते.

भाषा आणि समाज हे एकमेकांशी अगदी निकटतेने बांधलेले असतात. समाजातील आसणाच्या बदलावर भाषेमध्ये आसणारा बदल आपणास घडत आसलेला दिसतो. नवे शब्द तयार होतात व त्याच्याशी संबंधीत आपण आपली आसणारी भाषा प्रकट करण्याचा प्रयत्न करतो. भाषा ही विचार प्रकटी करणांचे आसणारे मुलभुत आसे साधन आहे. भाषेच्या आसणाच्या आधारावर एखादया आसणाच्या कथा, कांदबरीची लेखनकला ही त्या-त्या विषयावर आधारभुत मांडणी करुन केलेली असते.

भाषा ही एक सामाजिक संस्था :

मनुष्य हा एक प्राणी आहे. शिक्षणसंस्था कुटूंबसंस्था, विवाहसंस्था, राज्यसंस्था इ. संस्थांच्या साहाय्याने तो आपले जीवन सुखकर करण्याचा सातत्याने प्रयत्न करत असतो. आपल्या आसणाच्या रोजच्या व्यवहारामध्ये माणुस हा रोजच्या रोज कोणालातरी भेटत असतो. आपले अनुभव, अभिप्राय अथवा विचार दुसऱ्यापर्यंत पोहोचविल्याशिवाय त्याचे सामाजिक व्यवहार पुर्ण होत नाहीत. भाषा विनिमयाचे साधन आहे हे तर खरेच पण : त्यांच्याबरोबरीला हे पण लक्षात घ्यायला हवे की, भाषा ही समुहातील आसणाच्या व्यक्तीना जोडण्याचा आसा एक महत्वाचा आसणारा दुवा मानला जातो. भाषा ही सामाजिक संस्थेच्या आसणाच्या मुलभुत आसणा-या घटकापैकी आचुक व सुस्वरुन आसणारी आहे. सामाजिक घटकांच्या अभिसरणामध्ये जोडण्यामध्ये आपणाला भाषा हेच असे प्रभावी असे साधन मानावे लागत असते.

माणसाच्या आसणाच्या जडणघडणीला हा एक महत्वाचा माणला गेलेला दुवा म्हणजेच भाषा होय. व्यवहारीक दृष्ट्या भाषेला एक वेगळे स्वरुप लाभलेले आपणास पाहायला मिळते. मोठमोठया आसणाच्या व्यवहारासाठी वापरल्या

जाणाच्या ज्या काही आसणाच्या कला असतात त्या ह्या आपणास भाषेच्या आधारावर सुस्वरुप आशा मांडल्या जातात. वैयक्तिक जीवनामध्ये आपण आपल्या आसणाच्या अवतीभवतीच्या आसणाच्या वस्तुच्या आधारावर भाषा ही अचुकपणे शिकु शकतो. सामाजिक व्यहारात व त्याच आपल्या आधुनिक काळातील आसणाच्या शिक्षण प्रणालीमध्ये भाषेला एक वैचारिक स्वरुपाचे आसणारे स्थान प्राप्त झाले आहे.

भाषिक स्वरुपाचे परिवर्तन :-

राजकीय स्वरुपाच्या परिवर्तनामध्ये बदलत जाणारा हा शासन व्यवहार, संस्कृतीचे वर्चस्व यामुळे भाषेमध्ये अनेक नवे शब्द , वाक्यप्रचार व भाषिक लकबा मुळ भाषेमध्ये भर घालतो. उदा. मध्ययुगीन आसणाच्या काळामधील मुस्लीम राजवटीमुळे अनेक आशा प्रकारचे फारशी शब्द मराठीत आले. तवाखि, दप्तरदार, कागद , अर्ज, मोहोर, विरुदे कारकुन, यासारख्या आसणाच्या शासनव्यवहारातील शब्द, लेंगा , कुडता इ. सारखे वस्त्रवाचक शब्द तसेच पदार्थवाचक , वस्तुवाचक शब्द मराठीमध्ये रुढ झालेले आपणास पहावयास मिळतात. तसेच ब्रिटीश राजवटीमुळे त्याच्या आसणाच्या संपर्कातुन कलेक्टर ,गव्हर्नर, ट्रेझरर , पोस्टमन, फी, या सारखे आसणारे प्रशासनीक शब्द व टेबल, सायकल, मोटार, फोटो इ. यासारखे व्यवहारातील विविध शब्द आत्मसात केले.

तसेच प्रॅक्टिस , टु टायर सिस्टिम , व्हाईट पेपर यासारखे वाक्यप्रचार स्वीकारले गेले. शिपायाच्या जागी

पोलीस आणि कोतवालाच्या जागी फौजदार हे शब्द आपण वापरू लागलो. ही भाषिक परिवर्तनाची आसणारी प्रक्रिया सातत्यपूर्ण व सहानुभूतपूर्वक चालूच असते यातूनच आपला आसणारा भाषाव्यवहार जीवनव्यवहारा बरोबरच समृद्ध होत असलेला आपणास दिसेल आधुनिकतेच्या युगामध्ये नव्या म्हणी वाक्यप्रचार तयार होणे असे अनेक प्रकारचे बदल भाषेच्या आधारावर होत असतात.

उदा. बलुतेदारी प्रथा नष्ट झाली त्यामुळे घरोघरी जाऊन हजामती करणारे न्हावी आजच्या युगात राहिलेच नाहीत. त्यांनी हीच प्रथा आता दुकानाच्या माध्यमातून टाकली आहे. 'हेअर कटींग सलून' आल्यावर 'धोपटी' 'हजामत' हे शब्द वापरातून नाहीसे झाले. यासारख्या नव्याने तयार झालेल्या शब्दांची भर पडून मराठी भाषा समृद्ध झाली .

समारोप :

भाषा ही सामाजिक परिपक्वतेच आसणारे आधारभूत असे साधन आहे. ती आपणाला एकतरी सामाजिक आसणाऱ्या संस्थांच्या माध्यमाद्वारे एकपत्रीत आशी मांडत येते. आधुनिक युगामध्ये प्रगती घडली तर त्याचे आसणारे उत्तर साहजिकच परिवर्तन आसणार आहे. भाषा ही लोकोपयोगी व समाजाच्या आसणाऱ्या अभिसणासाठी एक महत्वपूर्ण आसणारी आशी आहे. भाषेला आसणारा एक परिवर्तनाचा आसणारा व अभिसरणातील जाणीवता निर्माण करून त्यावर योग्य ते वर्चस्व दाखवणारा व गाजवणारा हा मनुष्यच असतो. भाषा हीच खरी सामाजिक अभिसरणाची गरज आहे.

संदर्भ :

१. उपेक्षितांचे अंतरंग -माटे श्री.मं,
२. मराठी भाषेचा अधिष्ठान अभ्यासक्रम - यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ, नाशिक
३. दोऱ्याच्या गाठीची भाषा - डॉ.भैर्यासाहेब ओकांर
४. भाषिक सर्जनशीलता - स्वरूप आणि प्रकार - डॉ. एकनाथ पगार
५. भाषिक विनिमय -तत्त्व आणि व्यवहार - डॉ. रोहिणी तुकदेव, श्री प्रदीप कर्णिक.

तुंगे विनोद अनिलराव

मराठवाडा शिक्षण प्रसारक मंडळ , संचलीत कला वाणिज्य विज्ञान महाविद्यालय लोहारा ता. लोहारा
जि. उस्मानाबाद (महाराष्ट्र)